

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 27 września 2019 r.

Poz. 5243

UCHWAŁA NR IX/81/2019 RADY GMINY WILKOŁAZ

z dnia 17 września 2019 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w gminie Wilkołaz na lata 2019-2023

Na podstawie art.18 ust.2 pkt15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506, z późn. zm.) oraz art.87 ust.3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, z późn zm.), Rada Gminy uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Wilkołaz na lata 2019- 2023, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wilkołaz.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Gminy

Mieczysław Lisiecki

Załącznik do uchwały Nr IX/81/2019

Rady Gminy Wilkołaz

z dnia 17 września 2019 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY WILKOŁAZ NA LATA 2019 - 2023**

Spis treści

1. Wprowadzenie	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego	8
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	12
6.1 Rys historyczny	13
6.2 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	15
6.3 Zabytki o największym znaczeniu dla gminy	22
6.4 Zabytki techniki	24
6.5 Pozostałe zabytki	25
6.6 Zabytki archeologiczne	28
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.	28
7.1 Zabytki architektury sakralnej	33
7.2 Cmentarze	33
7.3 Pozostałe zabytki	38
7.4 zabytki archeologiczne	39
7.5 Analiza szans i zagrożeń	41
8. Założenia programowe	43
9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	47
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	48
11. Bibliografia	49

1. Wprowadzenie

Podstawowym celem, jaki ma realizować Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Wilkołaz jest wyznaczenie zasadniczych kierunków działań oraz kluczowych zadań, jakie należy zrealizować w celu poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy. Jest to dokument posiłkowy, mający wskazywać kierunki działań dotyczących finansowania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Obowiązek opracowania Programu określony jest w art. 87 ust. 1 *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* i ma na celu między innymi zahamowanie procesów degradacji zabytków, doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania, wyeksponowanie poszczególnych obiektów zabytkowych czy też podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Program opieki nad zabytkami jest elementem samorządowej polityki strategicznej, służącym podejmowaniu działań w celu poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie gminy.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawa prawna do przygotowania i wdrożenia gminnego programu opieki nad zabytkami zawarta jest w artykule 87 *Ustawy z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187, tekst jednolity). Zgodnie z jego treścią, zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami na okres 4 lat.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Programy te są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Z realizacji programów opieki nad zabytkami zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Gminny program opieki nad zabytkami ma na celu przede wszystkim:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi

ekologicznej,

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy ich stanu zachowania,

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

Konstytucja RP

Najważniejszym aktem prawnym obowiązującym w polskim systemie prawnym jest *Konstytucja RP*. Zgodnie z treścią art. 5 *Konstytucji RP* "Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...)". Tak więc obowiązek ochrony zabytków, a także dawnych dóbr kultury jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2017, poz. 2187, tekst jednolity)

Zgodnie z zapisami Ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu trwałe zachowanie zabytku, kontrolę stanu zachowania, zapobieganie zagrożeniom, a także uwzględnienie zadań ochronnych w zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Organami ochrony zabytków są:

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych, finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art.5 Ustawy stanowi, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega na:

- zapewnieniu warunków do naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W art.6, ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. W myśl przepisu, ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

1. zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami,
 - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2. zabytki ruchome będące w szczególności:
 - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami,

pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 *Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),

- instrumentami muzycznymi,

- wytworami sztuki ludowej, rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;

3. zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- cmentarzyskami,

- kurhanami,

- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ustawa w szeregu artykułów definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W artykułach: art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 szczegółowo określono obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, stanowiących własność samorządu bądź będących w jego posiadaniu.

Artykuł 21 Ustawy stanowi, że podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków. Art. 22 ust. 4 wyznacza wójta (burmistrza, prezydenta miasta) jako organ właściwy do prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Zgodnie z ust. 5 tego samego artykułu w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Obowiązek samorządu dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami zawarty jest w art. 87 Ustawy. Zgodnie z jego zapisami program winien być

opracowany na okres 4 lat i ma służyć celom określonym w Ustawie.

Program przyjmowany jest przez radę gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, a następnie ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Co 2 lata władze gminy sporządzają sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawiane jest radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001r., Nr 142, poz. 1591 z późniejszymi zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt. 9 Ustawy o samorządzie gminnym zadaniem własnym gminy jest „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty (...). W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowych.

Przepisy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad nimi zostały ujęte w wielu aktach prawnych, m.in. w:

- *Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. -Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 156 poz. 1118 z późn. zm.),*
- *Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80,poz. 717 z późn. zm.),*
- *Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.),*
- *Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r. Nr 102,poz. 651),*
- *Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.).*
- *Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.),*

- *Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity: Dz. U. z 2001 Nr 13, poz. 123 z późn. zm.).*
- *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z póź. zm.),*
- *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539 z póź. zm.).*
- *Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z póź. zm.).*
- *Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych*
- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661).*

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017

Brak nowego na lata 2018-2021; *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017* to efekt wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 roku.

Głównym celem Programu jest „wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”. Cel ten ma być realizowany za pomocą trzech celów szczegółowych:

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce
2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków
3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 zawiera strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zaś uszczegółowienie powyższego zawarte zostało w *Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*. Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w celu wspierania działalności kulturalnej, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki

kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Dokumentem służącym wdrożeniu *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest *Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013”*.

Program ten zawiera następujące priorytety:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Realizacja działań w ramach priorytetu ma na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Wykonanie założeń pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno – finansowych w sferze ochrony zabytków.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Z kolei w *Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*, znajduje się ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. Priorytet I tego Programu zawiera zapisy dotyczące rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Cele tego priorytetu są następujące:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków, muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granic oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)

to dokument mający długofalowy charakter, wyznaczający kierunki rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku, w którym jako jeden z priorytetów wskazano ochronę i pomnażanie dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego. W zapisach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego podkreślona została potrzeba ochrony krajobrazu kulturowego głównych ośrodków turystycznych. Zwrócono uwagę na potencjał Lubelszczyzny, jakim niewątpliwie jest wielokulturowość. Wskazana również została potrzeba umacniania publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie zapewnienie systemowych warunków ich finansowania. Podkreślono konieczność wykorzystywania dziedzictwa kulturowego regionu jako elementu wzbogacenia rynku pracy, a także stworzenia sprawnego systemu finansowania rewaloryzacji zabytków.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego jako cele strategiczne zagospodarowania przestrzennego wskazuje:

- poprawę jakości środowiska kulturowego poprzez ochronę wartości regionalnych,
- rewaloryzację zasobów zabytkowych,
- kształtowanie rozwoju w ciągłości (kontynuacji) historycznej i kulturowej,
- porządkowanie struktury przestrzennej celem optymalizacji intensywności zabudowy i poprawy estetyki krajobrazu województwa.

Jako jeden z głównych celów dokumentu wskazano ochronę i pomnażanie dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego i gospodarczego. Według założeń cel ten ma być realizowany poprzez:

- umacnianie publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie zapewnienie systemowych warunków ich finansowania,
- tworzenie warunków ochrony i promowania dziedzictwa kulturowego regionu jako

miejsca spotkań trzech różnych kultur: łacińskiej, prawosławnej i żydowskiej,

- tworzenie warunków powszechnej dostępności dóbr kultury niezależnie od środowiska społecznego i miejsca zamieszkania.

Za priorytety i najważniejsze kierunki działań w zakresie ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego w województwie uznano:

- prowadzenie ochrony konserwatorskiej poprzez konserwację, będącą działaniem zmierzającym do permanentnego utrzymania zabytków w stanie gwarantującym zachowanie ich wartości, rewaloryzacje i adaptacje do nowych funkcji oraz „kontynuacje” czyli tworzenie współczesnego otoczenia zabytków w nawiązaniu do tradycji,

- kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego,
- tradycja i tożsamość kulturowa – utrzymanie ciągłości tradycji i tożsamości ludności z miejscem zamieszkania,

- rozwój aktywności kulturalnej.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Strategia Rozwoju Gminy Wilkołaz na lata 2015-2022

Przyjęta uchwałą Rady Gminy Wilkołaz Nr XIII/79/2015 z dnia 29 grudnia 2015 r. *Strategia Rozwoju Gminy Wilkołaz na lata 2015-2022* jest dokumentem strategicznym, którego celem jest zdiagnozowanie priorytetowych obszarów, celów i kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego. Dokument ten oparty jest o dokładną inwentaryzację zasobów Gminy i walorów jej lokalizacji. Głównym jej celem jest wzrost poziomu życia mieszkańców i rozwoju gospodarczego gminy poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i walorów środowiskowych i gospodarczych. Wśród mocnych stron gminy wskazane są walory środowiskowe i kulturowe.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wilkołaz

Studium zostało przyjęte uchwałą Rady Gminy nr XIV/118/99 z dnia 28 grudnia 1999 r. Dokument ten określa politykę przestrzenną gminy w tym lokalne zasady zagospodarowania.

Na podstawie istniejących uwarunkowań w tym uwarunkowań dotyczących dziedzictwa kulturowego określa on podstawowe kierunki działań o charakterze ochronnym. Należą do nich:

- ochrona, konserwacja, rewaloryzacja historycznej substancji i struktury zabytkowej, w tym rehabilitacja zasobów mieszkaniowych;

- ochrona zabytkowych założeń sakralnych;

- ochrona naj cenniejszych zabytków archeologicznych;
- ochrona układu dróg oraz sposobu zabudowy.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wilkołaz na lata 2017-2023

Program został przyjęty uchwałą Rady Gminy nr XXVIII/178/2017 z dnia 27 czerwca 2017 r. W katalogu działań rewitalizacyjnych nie przewiduje się jednak żadnych przedsięwzięć związanych z opieką.

Plan Zagospodarowania przestrzennego gminy Wilkołaz

Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Wilkołaz – I Etap została przyjęta uchwałą Rady Gminy nr IV/22/2015 z dnia 9 lutego 2015 r. Dokument ten wskazuje obowiązujące cele polityki przestrzennej gminy, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazuje na konieczność ochrony zasobów krajobrazu kulturowego gminy i jej zabytków, tworzących tożsamość kulturową i uwarunkowania dla kształtowania zagospodarowania i zabudowy, zgodnie z odrębnymi przepisami dotyczącymi ochrony zabytków. Ponadto definiuje kierunki działań podejmowanych w odniesieniu do zabytków takie jak m.in.: prowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych, prowadzenie badań archeologicznych, przemieszczania zabytku, zmiany przeznaczenia lub sposobu korzystania z zabytku.

Studium wartości kulturowych i uwarunkowań konserwatorskich gminy Wilkołaz

Celem sporządzenia niniejszego studium było rozpoznanie zasobu zabytkowego na terenie gminy Wilkołaz, zdiagnozowanie jego wartości i stanu zachowania, a także ustalenie zasad dopuszczalnych w nim przekształceń. W części I tego dokumentu znajduje się opis zasobów wartości kulturowych. Część II zawiera uszczegółowione wnioski konserwatorskie dla obiektów, wykaz obiektów oraz katalog wartości kulturowych w poszczególnych miejscowościach w układzie alfabetycznym.

6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Wilkołaz

6.1 Rys historyczny

Gmina Wilkołaz położona jest w południowej części województwa lubelskiego. Geograficznie jej teren jest zaliczany do Wyniesień Urzędowskich – zbudowanych z margli oraz wapieni pokrytych lessem, stanowiących przedłużenie ciągnącego się dalej na południowy wschód Roztocza. Warstwa lessu jako podatna na erozję, sprzyjała wytworzeniu na prawie całym obszarze gminy płytkich wąwozów i jarów. Środkową część gminy przecina rzeka Urzędówka.

Pierwotnie okolice Wilkołaza pokryte były w całości podmokłymi obszarami leśnymi, stąd wzięła się pierwsza nazwa miejscowości „Wielkie Łazy” z czasem przekształcona w nazwę Wilkołaz.

Rozwój sieci osadniczej na tym terenie wiąże się nierozzerwalnie z rozwojem traktów. Obszar obecnej gminy Wilkołaz we wczesnym średniowieczu był położony przy trakcie prowadzącym z Lublina, przez Kraśnik i Zawichost, do Krakowa. Tereny położone w sąsiedztwie tego traktu handlowego, jako najbardziej atrakcyjne z punktu widzenia gospodarczego, stanowiły dobra królewskie. Najwcześniej powstawały wsie wzdłuż najstarszych dróg.

Sieć osadnicza na terenie gminy związana jest również z systemem wód otwartych. Najwięcej miejscowości skupionych jest w dolinie rzeki Urzędówki.

Data powstania Wilkołaza nie jest dokładnie znana. Pierwsze wzmianki dotyczące parafii znajdują się w „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” Jana Długosza i na tej podstawie można stwierdzić, że w 1325 r. w Wilkołazie istniał drewniany kościół p.w. Jana Chrzciciela fundacji królewskiej. Według tradycji ludowej, świątynia mieściła się na tzw. Zagrodach i została spalona najprawdopodobniej przez tatarów.

Pierwszymi właścicielami Wilkołaza byli Gorajscy. Dymitr Gorajski od 1364 pełnił urząd podskarbiego koronnego. Król Kazimierz Wielki prawdopodobnie w ostatnich latach swojego panowania, docenił liczne zasługi Dymitra i nadał mu Kraśnik wraz z kilkoma okolicznymi wsiami, w tym Wilkołaz. Nadanie to usankcjonował w 1377 roku król Ludwik Węgierski, wydając przywilej własnościowy, na mocy którego bracia Dymitr i Iwan Gorajscy otrzymali te tereny na własność. Tym samym zostały one wyłączone spod jurysdykcji królewskiej.

Po tym jak w 1405 r. Anna Gorajska wniosła w wianie do małżeństwa z Andrzejem Tęczyńskim klucz kraśnicki, dochody królewskie związane z położeniem Kraśnika przy trakcie krakowskim zaczęły spadać. W trosce o skarb królewski podniesiono do wyższej rangi Urzędów i nadano mu szereg przywilejów. Spowodowało to również skierowanie całego traktu

krakowskiego przez Konopnicę i Bełżyce do Urzędowa. Wówczas zasadniczy trakt omijał Wilkołaz, co jak się wydaje nie odbiło się negatywnie na rozwoju wsi, gdyż o ile omijali go kupcy jadący w kierunku Krakowa, to nadal przejeżdżali tędy podróżujący na Węgry. Po śmierci Jana Tęczyńskiego w 1564 r. dobra kraśnickie obejmujące m.in. Wilkołaz przeszły na własność książąt Olelkowiczów-Słuckich. Gdy ród wymarł, tereny te objęli na krótki czas Radziwiłłowie i w 1604 r. weszły one w skład ordynacji Zamojskich. W jej ramach utworzono folwarki takie jak Wilkołaz Górny i Dolny, Obroki, Pułankowice które stały się załączkami przyszlých wsi.

Dzieje podziałów administracyjnych są niezwykle ważne dla zrozumienia specyfiki tego regionu. Tereny jakie obejmuje dzisiejsza gmina Wilkołaz w początku XIV w. znajdowały się w granicach województwa sandomierskiego, kasztelanii lubelskiej i powiatu urzędowskiego. Po utworzeniu województwa lubelskiego w 1474 r. tereny wokół Wilkołaza znalazły się w jego granicach. Powyższy podział przetrwał do 1795 r.

Po III rozbiorze Lubelszczyzna, a wraz z nią powiat urzędowski i Wilkołaz włączono do Galicji Zachodniej, cyrkułu józefowskiego, a po 1803 r. do cyrkułu lubelskiego.

W okresie Księstwa Warszawskiego (1809-1816) Wilkołaz wszedł do departamentu i powiatu lubelskiego.

Po upadku Księstwa Warszawskiego powiat lubelski znalazł się w obrębie zaboru rosyjskiego. W podziale administracyjnym z 1830 r. tereny gminy wchodziły w skład województwa lubelskiego, powiatu lubelskiego i obwodu lubelskiego.

Po kolejnej reformie administracyjnej w 1837 r. Wilkołaz należał do guberni lubelskiej powiatu lubelskiego.

W 1833 r. wikariuszem w parafii p.w. św. Jana Chrzciciela w Wilkołazie został ks. Piotr Ściegienny. Tutaj rozpoczął działalność konspiracyjną i opracował własny program powstania narodowego, które miało się rozpocząć od wystąpień chłopskich na tym terenie.

Wartym odnotowania jest fakt, że mieszkańcy Wilkołaza brali udział w Powstaniu Styczniowym. 25 stycznia 1864 r. w Lesie Rudnickim miała miejsce potyczka stoczona przez oddział powstańczy pod dowództwem Józefa Jagmina z wojskiem rosyjskim.

W czasie I wojny światowej ziemia wilkołaska znalazła się dwukrotnie w strefie działań frontowych. Najpierw 21 sierpnia 1914 r. do natarcia w stronę Lublina przystąpiła 1 armia austro-węgierska, która w trzydniowej bitwie pod Kraśnikiem (23-25 sierpnia 1914 r.) zmusiła do odwrotu 4 armię rosyjską. Ponownie front dotarł tutaj w lipcu 1915 r. Najcięższe walki toczyły się pomiędzy 1 a 10 lipca 1915 r. na linii Kraśnik-Urzędów, pomiędzy atakującą 4 armią austro-węgierską a broniącą się 3 armią rosyjską. W walkach tych brała również udział

I Brygada Legionów pod dowództwem Józefa Piłsudskiego, podległa dowództwu 4 armii austro-węgierskiej. Dzięki celnemu ogniovi artylerii rosyjskiej oraz wprowadzeniu broni maszynowej straty w oddziałach austro-węgierskich sięgały nawet 70%.

W okresie międzywojennym rozwój gminy Wilkołaz związany był z działalnością licznych folwarków. Należały one początkowo do ordynacji Zamojskich zaś pod koniec lat trzydziestych dostały się w ręce prywatne. Do największych właścicieli ziemskich na tym terenie należała rodzina Kleniewskich. Ziemianie oprócz tego, że próbowali pomnażać swój majątek poprzez prowadzenie licznych inwestycji, brali udział również w życiu kulturalno oświatowym w gminie. Współtworzyli Ochotniczą Straż Pożarną i Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, brali udział w organizacji rocznic i świąt państwowych.

Z ważniejszych inwestycji państwowych jakie powstały w tym okresie na terenie gminy, należy odnotować budynek dworca kolejowego znajdujący się w Zdrapach.

W czasie II wojny światowej, od września 1939 r. do lipca 1944 r. gmina znajdowała się pod okupacją niemiecką jako część Generalnego Gubernatorstwa. W tym okresie jej mieszkańcy czynnie brali udział w walce z okupantem. Nastąpiły liczne aresztowania ludności cywilnej. Podczas jednego z nich – 27 maja 1943 r. - oddział partyzancki NSZ pod dowództwem Andrzeja Kuczborskiego ps. „Wojciech” podjął nieudaną próbę odbicia więźniów z rąk żandarmerii niemieckiej. Warta odnotowania jest postać urodzonego w Wilkołazie Bronisława Rachwała ps. „Glin” czy „Róża” który był „cichociemnym”. Wyzwolenie Polski przez Armię Czerwoną w 1945 r. nie zakończyło walki o niepodległość. Część podziemia niepodległościowego nie złożyło broni i nie uznało nowej władzy. W rejonie Wilkołaza operowały oddziały WiN pod dowództwem majora Hieronima Dekutowskiego ps. „Zapora”. Jednym z ostatnich epizodów tych walk była dramatyczna potyczka stoczona przez ostatnich zaporczyków w Białowodzie w dniu 17 maja 1951 r.

6.2 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 22 *Ustawy z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw*, prezydent (burmistrz) miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu miasta. W związku z zapisami w/w ustawy w gminnej ewidencji zabytków znajdują się:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (w tym nieruchome zabytki archeologiczne);

- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Tabela 1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
1	WILKOŁAZ PIERWSZY	Kościół parafialny wraz z wystrojem wnętrza i drzewostanem w granicach cmentarza kościelnego	A/431
2	WÓLKA RUDNICKA	Cmentarz z pierwszej wojny światowej	A/1043
3	ZALESIE	Fortalicjum nowożytne	C/8

Tabela 2 Zabytki wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt
1	WILKOŁAZ PIERWSZY	Ogrodzenie zespołu kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela
3	OSTRÓW	Mogiła z Pierwszej Wojny Światowej
4	WILKOŁAZ PIERWSZY	Cmentarz Parafialny „Stary”
5	WILKOŁAZ PIERWSZY	Kaplica Guzowskich na „Starym” cmentarzu
6	WILKOŁAZ PIERWSZY	Cmentarz Parafialny „Nowy”
7	WILKOŁAZ PIERWSZY	Cmentarz Parafialny „Były”
8	WILKOŁAZ DOLNY	Młyn spalinowy
9	ZDRAPY	Budynek stacji kolejowej
10	WILKOŁAZ PIERWSZY	Budynek gminy
11	WILKOŁAZ DOLNY	Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena
12	WILKOŁAZ PIERWSZY	Kapliczka z figurą św. Katarzyny

Tabela 3 Wykaz stanowisk archeologicznych

Lp.	Numer stanowiska AZP	wg	Miejscowość	Funkcja/czas powstania
1	82-78/21-1		EWUNIN	pradziejowy ślad osadniczy
2	82-78/16-3		EWUNIN	pradziejowy ślad osadniczy

3	82-78/17-4	EWUNIN	pradziejowy ślad osadniczy
4	82-78/14-1	OSTRÓW	pradziejowy ślad osadniczy, osada wczesnośredniowieczna
5	82-78/19-6	OSTRÓW	pradziejowy ślad osadniczy
6	82-78/15-2	OSTRÓW	osada pradziejowa
7	83-78/10-2	OSTRÓW	pradziejowy ślad osadniczy
8	82-78/18-5	OSTRÓW	pradziejowy ślad osadniczy
9	82-78/20-7	OSTRÓW	pradziejowy ślad osadniczy
10	83-78/9-1	OSTRÓW	pradziejowy ślad osadniczy
11	83-79/6-1	PULANKOWICE	pradziejowe obozowisko
12	83-79/7-8	PULANKOWICE	pradziejowy ślad osadniczy
13	83-79/19-3	PULANKOWICE	pradziejowe obozowisko
14	84-79/72-4	PULANKOWICE	pradziejowy ślad osadniczy
15	84-79/73-5	PULANKOWICE	pradziejowy ślad osadniczy
16	84-79/74-6	PULANKOWICE	pradziejowy ślad osadniczy
17	83-79/10-2	RUDNIK SZLACHECKI	osada wczesnośredniowieczna
18	83-79/48-6	RUDNIK SZLACHECKI	osada wczesnośredniowieczna
19	83-79/9-1	RUDNIK SZLACHECKI	pradziejowy ślad osadniczy
20	83-79/44-4	RUDNIK SZLACHECKI	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
21	83-79/45-5	RUDNIK SZLACHECKI	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
22	83-79/47-6	RUDNIK SZLACHECKI	pradziejowy ślad osadniczy
23	83-79/50-8	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
24	83-79/8-1	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	pradziejowy ślad osadniczy
25	83-79/18-2	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	pradziejowy ślad osadniczy
26	83-79/28-3	RUDNIK SZLACHECKI	pradziejowy ślad osadniczy

		KOLONIA	
27	83-79/29-4	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	pradziejowy ślad osadniczy
28	83-79/46-5	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	pradziejowy ślad osadniczy
29	83-79/49-7	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
30	83-79/51-9	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
31	83-79/52-10	RUDNIK SZLACHECKI KOLONIA	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
32	82-79/8-14	WILKOŁAZ DOLNY	osada pradziejowa
33	82-79/9-15	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
34	82-79/10-16	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
35	82-79/11-1	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
36	82-79/12-2	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
37	82-79/28-21	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
38	82-79/29-3	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
39	82-79/64-4	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
40	82-79/65-5	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
41	82-79/66-6	WILKOŁAZ DOLNY	pradziejowy ślad osadniczy
42	82-79/16-4	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy, osada wczesnośredniowieczna
43	82-79/21-9	WILKOŁAZ DRUGI	osada wczesnośredniowieczna
44	82-79/42-18	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowe obozowisko
45	82-79/47-23	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowe obozowisko
46	82-79/13-1	WILKOŁAZ DRUGI	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
47	82-79/14-2	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
48	82-79/15-3	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy

49	82-79/17-5	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
50	82-79/18-6	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
51	82-79/19-7	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
52	82-79/20-8	WILKOŁAZ DRUGI	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
53	82-79/22-10	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
54	82-79/23-11	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
55	82-79/36-12	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
56	82-79/37-13	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
57	82-79/38-14	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
58	82-79/39-15	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
59	82-79/40-16	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
60	82-79/41-17	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
61	82-79/43-19	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
62	82-79/44-20	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
63	82-79/45-21	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
64	82-79/46-22	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
65	82-79/48-24	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
66	82-79/49-25	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
67	82-79/50-26	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
68	82-79/51-27	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
69	82-79/52-28	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
70	82-79/53-29	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
71	82-79/54-30	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
72	82-79/69-31	WILKOŁAZ DRUGI	pradziejowy ślad osadniczy
73	83-79/2-2	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
74	83-79/16-5	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy

75	83-79/17-6	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
76	83-79/20-7	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
77	83-79/21-8	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
78	83-79/22-9	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
79	83-79/23-4	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
80	83-79/24-10	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
81	83-79/25-11	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowy ślad osadniczy
82	83-79/1-1	WILKOŁAZ GÓRNY	pradziejowe obozowisko
83	82-79/57-6	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy, osada wczesnośredniowieczna
84	82-79/34-2	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
85	82-79/35-3	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
86	82-79/56-5	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
87	82-79/58-7	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
88	82-79/59-8	WILKOŁAZ PIERWSZY	osada wczesnośredniowieczna
89	82-79/60-9	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
90	82-79/61-10	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
91	82-79/62-11	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
92	82-79/67-12	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
93	82-79/68-13	WILKOŁAZ PIERWSZY	pradziejowy ślad osadniczy
94	83-79/14-3	WILKOŁAZ PODUCHOWNY	pradziejowe obozowisko
95	82-79/33-1	WILKOŁAZ PODUCHOWNY	pradziejowe obozowisko
96	82-79/55-4	WILKOŁAZ PODUCHOWNY	średniowieczny ślad osadniczy
97	83-79/15-4	WILKOŁAZ PODUCHOWNY	pradziejowy ślad osadniczy
98	82-79/30-1	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy

99	82-79/32-2	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
100	83-79/30-5	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
101	83-79/31-6	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
102	83-79/32-7	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
103	83-79/33-8	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
104	83-79/34-9	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
105	83-79/35-10	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
106	83-79/36-11	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
107	83-79/37-12	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
108	83-79/40-13	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
109	83-79/41-14	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
110	83-79/42-15	WILKOŁAZ TRZECI	pradziejowy ślad osadniczy
111	83-79/55-17	WILKOŁAZ TRZECI	nowożytny ślad osadnictwa
112	83-79/11-3	WÓLKA RUDNICKA	pradziejowy ślad osadniczy
113	83-79/12-1	WÓLKA RUDNICKA	pradziejowy ślad osadniczy
114	83-79/13-2	WÓLKA RUDNICKA	pradziejowy ślad osadniczy
115	83-79/26-3	WÓLKA RUDNICKA	pradziejowy ślad osadniczy
116	83-79/27-4	WÓLKA RUDNICKA	pradziejowy ślad osadniczy
117	83-79/43-16	WÓLKA RUDNICKA	śląd osadnictwa wczesnośredniowiecznego
118	82-79/6-12	ZALESIE	pradziejowe obozowisko
119	82-79/7-13	ZALESIE	osada pradziejowa
120	82-79/2-8	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
121	82-79/3-9	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
122	82-79/4-10	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
123	82-79/5-1	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
124	82-79/24-17	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy

125	82-79/25-18	ZALESIE	pradziejowe obozowisko
126	82-79/26-19	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
127	82-79/27-2	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
128	82-79/31-22	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
129	82-79/63-23	ZALESIE	pradziejowy ślad osadniczy
130	82-78/55-8	ZALESIE	fortalicjum nowożytne
131	83-79/4-2	ZDRAPY	pradziejowy ślad osadniczy
132	83-79/3-1	ZDRAPY	pradziejowy ślad osadniczy
133	83-79/5-3	ZDRAPY	pradziejowy ślad osadniczy
134	83-79/38-5	ZDRAPY	pradziejowy ślad osadniczy
135	83-79/39-6	ZDRAPY	pradziejowy ślad osadniczy

6.3 Zabytki o największym znaczeniu dla gminy

Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela w Wilkołazie Pierwszym

Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela w Wilkołazie został wzniesiony w latach 1648 – 1653 z fundacji starosty kałuskiego Jana Zamojskiego. Do jego budowy użyto cegieł oraz opoki kamiennej. Jest budowlą jednonawową, z półkoliście zakończonym prezbiterium. Wschodnia elewacja została wyposażona w cztery pilastry wspierające bogato profilowany gzyms, nad którym znajduje się szczyt z wolutowymi spływami po bokach.

Kościół pierwotnie otrzymał wystrój barokowy. Jednak z powodu licznych remontów i przebudów zatracił cechy stylowe. Największa przebudowa miała miejsce w latach 1912-1919. W jej wyniku świątynię powiększono o 2 boczne kaplice. Dzięki dobudowaniu kaplic kościół przybrał formę krzyża. Przy prezbiterium znajduje się zakrystia, przy nawie kruchta i wspomniane kaplice.

W ich wnętrzu znajdują się trzy ołtarze boczne z drewna dębowego w stylu dopasowanym do baroku, autorstwa Bolesława Bojakowskiego. W lewej kaplicy znajdują się polichromie przedstawiające św. Franciszka z Asyżu oraz św. Antoniego Padewskiego. Kaplicę prawą zdobią polichromie przedstawiające Matkę Bożą Siewną oraz Wniebowzięcie Matki Bożej. Plafony w kaplicach obrazują scenę złożenia Chrystusa do grobu oraz składanie hołdu przez poszczególne stany Matce Bożej. Plafony na sufitach zostały wykonane przez Celestyna

Miklasińskiego. W ołtarzu głównym umieszczono obraz św. Jana Chrzciciela powstały w latach 1937-1939 oraz obraz przedstawiający Matkę Bożą Łaskawą z przełomu XVII i XVIII wieku a także płaskorzeźbę przedstawiającą scenę Narodzenia Pańskiego.

Po obu stronach obrazu w ołtarzu głównym ustawione są rzeźby Św. Apostołów: św. Piotra z lewej strony oraz św. Pawła z prawej. Po bokach głównego ołtarza znajdują się rzeźby dwóch świętych niewiast: św. Katarzyny i św. Barbary. Polichromię zdobiącą wnętrze wykonano w latach 1955 – 1956.

Z pozostałych elementów tworzących wyposażenie kościoła należy zwrócić uwagę na wczesnobarokową kamienną chrzcielnicę wykonaną z piaskowca, pochodzącą z połowy XVII wieku, rzeźbę Chrystusa Zmartwychwstałego wykonaną z drewna polichromowanego pochodzącą z II połowy XVII wieku oraz na krucyfiks wykonany z drewna polichromowanego pochodzący z początku XVII wieku. Obok kościoła znajduje się plebania wybudowana w 1907 r. a następnie przebudowana w latach 1971-1972 oraz dzwonnica z pięcioma dzwonami, z których 3 były wykonane w 1946 r. przez pracownię ludwisarską Felczyńskich. Na terenie zespołu kościoła znajduje się zabytkowy drzewostan z początków XX wieku składający się z kilkunastu lip o obwodzie od 350 do 420 cm. W sąsiedztwie kościoła usytuowany jest nieczynny cmentarz przykościelny o pow.0,24 ha. Pochówków zaprzestano na nim na początku XIX w. Całość otoczona jest kamiennym ogrodzeniem pochodzących z XVIII wieku.

Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Wólce Rudnickiej

Cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej usytuowany jest w północno wschodnim skraju „Lasu Krzywda”, jest oddalony o około 500 metrów od wsi Lipno i drogi Wilkołaz-Zakrzówek. Teren cmentarza jest płaski i znajduje się na rzucie prostokąta, którego wymiary wynoszą: 100 metrów długości i 80 metrów szerokości, o powierzchni 0,60 ha. Składa się z 8 mogił zbiorowych, 40 mogił podwójnych oraz 324 pojedynczych z drewnianymi i metalowymi krzyżami. Pochowano tutaj 188 żołnierzy armii austro-węgierskiej (w tym 9 oficerów) m.in. z 48 pułku piechoty oraz 13 i 14 węgierskich pułków piechoty Honved, I Brygady Legionów. Na cmentarzu spoczywają również szczątki 282 żołnierzy rosyjskich. Na cmentarzu znajduje się tablica z napisem: „Cmentarz Wojenny z I Wojny Światowej Żołnierzy Armii Austriackiej, Węgierskiej i Rosyjskiej” oraz granitowy monument składający się z trzech krzyży na których jest oparta metalowa tablica z napisem: „Cmentarz wojenny (żołnierze armii austro-węgierskiej i rosyjskiej 1914-1915) Pro Patria Mortui, Cześć Ich Pamięci”.

Fortalicjum obronne zwane „Okopek” w Zalesiu

Teren zajęty przez „Okopek” ma kształt zbliżony do prostokąta o wymiarach 38 x 18 m. Zlokalizowany jest przy prawej krawędzi wysoczyzny nad doliną rzeki Urzędówki, na południowym skraju działki nr 86 w Zalesiu. Od strony wschodniej i południowej obronnym czyniły go pionowe zbocza wysoczyzny (względna wysokość 15 metrów), od strony zachodniej brak jest czytelnych w terenie elementów obronnych. Od strony północnej „Okopek” otacza naturalny wąwóz o szerokości około 25 m i głębokości 2,5-3 m. Na południowym zboczu wąwozu zachowały się ślady nasypu ziemnego wysokości do 0,5 m.

Podczas badań archeologicznych prowadzonych w 1996 r. pod kierownictwem dr. hab. Ireny Kutylowskiej stwierdzono relikty sztucznych umocnień ziemnych wzdłuż północnej strony „Okopka”. Stanowił je suchy rów-fosa szerokości około 3 metrów i głębokości 0,6 metra, przekopany w zboczu naturalnego wąwozu. Uzyskaną ziemią obsypano dołem konstrukcje drewniane, umieszczono ponad rowem-fosą na południowej krawędzi wąwozu. Miały one charakter parkanu z bali grubości około 20 cm, układanych poziomo między dwoma pionowymi słupami. Podczas badań na majdanie nie stwierdzono reliktyw drewnianej bądź murowanej zabudowy. Uzyskano jedynie kilka ułamków naczyń i fragment szklanego pucharka pochodzące z XVII wieku. Parkan obronny „Okopka” został spalony i obiekt przestał być użytkowany najpewniej jeszcze XVII wieku.

W literaturze archeologicznej teren „Okopka” w Zalesiu od 1964 r. występuje jako grodzisko wczesnośredniowieczne. Jednak badania weryfikacyjno-sondażowe przeprowadzone w 1996 r. wykluczyły wczesnośredniowieczny rodowód tego miejsca. Wykazały one natomiast, że znajdowało się tutaj niewielkie fortalicjum z XVII w, najpewniej niezamieszkałe, wzniesione w doraźnej potrzebie, lub jako rodzaj bastionu przy zabudowaniach folwarcznych. Będąc częścią składową folwarku pełniło bardziej funkcje prestiżowe niż obronne.

6.4 Zabytki techniki

Młyn spalinowy obecnie elektryczny w Wilkołazie Dolnym

Młyn umieszczono w 1938 r. w budynku dawnego spichlerza dworskiego ordynacji Zamojskich, powstałego w 1881 roku. Po pożarze spichlerza w 1927 r. budynek został gruntownie odnowiony i zmieniono jego funkcję na młyn. W 1942 r. napęd z silnika spalinowego zastąpiono silnikiem elektrycznym.

Jest to budynek murowany, wzniesiony na rzucie prostokąta, oszkarpowany, dwukondygnacyjny z użytkową suteroną. Do jego budowy wykorzystano cegłę ceramiczną pełną

oraz zaprawę wapienno-piaskową. Stropy są wykonane z drewna. Drewniana jest również więźba dachowa o budowie krokwiowo-płatwiowej na dwóch rzędach pochyłych stolców z zastrzałami. Dach jest dwuspadowy, pokryty blachą.

Budynek został wzmocniony w narożach wydatnymi szkarpami, mniejsze szkarpy występują również pośrodku każdej elewacji do połowy jej wysokości, górą przechodząc w lizeny.

Elewacje szczytowe są zwieńczone uproszczonym gzymsem, nad którym w szczycie elewacji wschodniej znajdują się trzy płytciny z datami: 1881, 1927 oraz 1938. W elewacji północnej główne wejście do młyna jest poprzedzone współczesnym gankiem, który tworzą dwa cementowe słupy podpierające daszek pulpitowy. Z pierwotnego wyposażenia młyna zachował się mlewnik firmy „J. John Sp. Akc” w Łodzi z 1936 r. łuszczarka ziarnowa oraz skrzynia na mąkę sprzed 1939 r.

Budynek dworca kolejowego w Zdrapach (miejscowość Wilkołaz-Stacja Kolejowa, przystanek kolejowy Wilkołaz)

Otwarcie przez Rosjan pod koniec 1914 linii kolejowej Lublin-Rozwadów, miało ścisły związek z zaopatrzeniem frontu podczas I wojny światowej. W miejscowości Wilkołaz została zlokalizowana wówczas stacja kolejowa. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. pojawiła się konieczność połączenia szlaków kolejowych znajdujących się na terenie trzech zaborów w jeden system. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, ok. roku 1926 przeprowadzono prostowanie linii pomiędzy Niedrzwicą Kościelną, a Pułankowicami. Po ukończeniu prostowania stację Wilkołaz Górny przeniesiono do miejscowości Zdrapy i tutaj znajduje się do dzisiaj (obecnie miejscowość Wilkołaz-Stacja Kolejowa, a nazwa stacji Wilkołaz), a zlikwidowano przystanki Borkowizna i Sobieszczany. Budynek mieści pomieszczenie na kasę biletową, poczekalnię oraz pomieszczenie zawiadowcy stacji. Budynek jest dwukondygnacyjny, murowany, posiadający cechy stylu narodowego, nawiązujący do secesji. W części północnej pokryty jest dachem mansardowym zaś w pozostałej części dwuspadowym. Ciekawym detalem architektonicznym dachu są pilastrowane naroża oraz obramienia okien i gzymsów. Wewnątrz budowli znajduje się ceramiczna posadzka i piece kaflowe pochodzące z okresu budowy obiektu. W pobliżu usytuowany jest niewielki budynek obsługi o analogicznym czasie powstania i zdobieniu.

6.5 Pozostałe zabytki

Dawny budynek urzędu gminy w Wilkołazie Pierwszym

Do dość rzadkich zabytków w województwie lubelskim należy murowany budynek urzędu gminy w Wilkołazie. Jego bogata dekoracja architektoniczna nawiązuje do secesji. Budynek usytuowany jest w południowej części wsi, po zachodniej stronie drogi Lublin-Kraśnik. Dokładna data budowy obiektu nie jest znana. Według istniejącej tradycji ustnej budynek został wzniesiony ok. 1910 r. Budynek murowany z pełnej cegły ceramicznej. Wewnątrz i zewnątrz otynkowany. Parterowy z użytkowaną facjatą w której znajdują się dwa obszerne pomieszczenia.

Budynek założony na planie prostokąta, szeroko frontowy. Korpus główny budynku nakryty jest dachem naczółkowym zaś facjata dachem dwuspadowym, wyniesiona ponad kalenicę dachu korpusu. Elewacja frontowa jest dziewięcioosiowa. Pośrodku znajduje się trójosiowy ryzalit mieszczący wejście główne, nad nim taras i trójosiowa facjata z otworem balkonowym pośrodku, zwieńczona trójkątnym gzymsowanym szczytem z okulusem w tympanonie. Naroża korpusu oraz ściany ryzalitu i facjaty są rozczłonkowane lizenami. Lizeny w facjacie dekorowane są poziomym żłobkowaniem zaś w górnej strefie plakietkami z festonami.

Układ wnętrza jest dwutraktowy z obszerną sienią pośrodku traktu frontowego. Wnętrze zostało częściowo przekształcone poprzez wtórne podziały dawnych pomieszczeń na mniejsze. W pomieszczeniach znajdujących się na parterze na podłogach znajdują się dębowe parkiety oraz lastrykowe posadzki. W pomieszczeniach na piętrze podłogi zostały wykonane z desek. Jako siedziba Urzędu Gminy, budynek był wykorzystywany do 1991 roku.

Cmentarz “dawny” bądź “były” w Wilkołazie Pierwszym

Cmentarz ten usytuowany jest przy skrzyżowaniu drogi Lublin-Kraśnik z drogą Wilkołaz-Zakrzówek i jest (poza cmentarzem przykościelnym) najstarszym cmentarzem grzebalnym w gminie. Został założony zapewne na początku XIX w. Pochówków zaprzestano na nim w 1843 r. Obecnie w jego centrum znajduje się rzeźba Chrystusa Błogosławiącego, po bokach którego są trzy symboliczne mogiły z pomnikami: pomnikiem poległych w czasie II wojny światowej, pomnikiem powstańców styczniowych oraz pomnikiem poległych w czasie I wojny światowej.

Cmentarz “stary” w Wilkołazie Pierwszym

Po północnej stronie drogi do Zakrzówka znajduje się cmentarz zwany „starym” Cmentarz został założony w 1848 r. i funkcjonował do 1926 r. Widocznym elementem cmentarza jest murowana kaplica szlacheckiego rodu Guzowskich zbudowana w 1886 r. Na uwagę zasługują również nagrobki księży pracujących w tutejszej parafii. Na cmentarzu znajduje się kilka kutych żelaznych krzyży i resztki kilku krzyży drewnianych.

Cmentarz „nowy” w Wilkołazie Pierwszym

Trzecim cmentarzem w Wilkołazie Pierwszym jest tzw. cmentarz „nowy” położony jest naprzeciw cmentarza „starego”. Został założony w 1926 r. i jest czynny do dzisiaj.

Mogiła z I wojny światowej w Ostrowie

W Ostrowie po prawej stronie drogi prowadzącej do Ewunina znajduje się mogiła z czasów I wojny światowej. Na ciemnej granitowej płycie widnieje napis: „Mogiła zbiorowa żołnierzy z I wojny światowej 1915 r.”. Całość zwieńcza metalowy krzyż z wizerunkiem Chrystusa.

Historia tego miejsca jest związana jest z działaniami wojennymi z czasów I wojny światowej. 12 lipca 1915 roku rozpoczęła się bitwa o Urzędów, którego broniły jednostki 3 Armii Rosyjskiej gen. Dmitriewa. W zaciętych walkach brały udział walczące po stronie austriackiej 4 i 5 pułk piechoty I Brygady Legionów Piłsudskiego. Działania bojowe toczyły się m.in. na polach Ostrowa, Zalesia i Ewunina.

Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena w Wilkołazie Dolnym

Kapliczka usytuowana jest na zachodnim skraju wsi Wilkołaz Dolny, w pobliżu skrzyżowania z drogą prowadzącą do Wilkołaza III, ustawiona po północnej stronie drogi, otoczona drzewami. Jest to budynek murowany z cegły ceramicznej pełnej, jednoniętrzny. Wewnątrz i zewnątrz otynkowany. Założony na planie prostokąta. Przykryty drewnianym dachem namiotowym pokrytym blachą, w zwieńczeniu którego znajduje się metalowy kogut z krzyżem. Elewacja frontowa jest przepruta szerokim, prostokątnym otworem wejściowym.

Kapliczka jest wyposażona w jednoskrzydłowe płycinowe drzwi, przeszklone górą. W ścianach bocznych znajdują się prostokątne otwory okienne, podzielone szczeblinami na mniejsze kwatery tworzące formę krzyża. Ściany z zewnątrz malowane na kolor jasnoróżowy. We wnętrzu znajduje się ludowa figura św. Jana Nepomucena o wysokości około 80 cm.

Kapliczka powstała ok. 1970 r. Pierwotny obiekt istniejący w kilkunastometrowym oddaleniu od tego miejsca powstał około połowy XIX w. Była to drewniana kapliczka na czterech słupach nakryta daszkiem namiotowym, wewnątrz której znajdowała się zachowana do dnia dzisiejszego figura św. Jana Nepomucena.

Kapliczka z figurą św. Katarzyny w Wilkołazie Pierwszym

Kapliczka usytuowana jest w środkowej części wsi Wilkołaz Pierwszy, po wschodniej stronie drogi Lublin-Kraśnik. Budynek murowany z cegły ceramicznej pełnej, jednoniętrzny.

Wewnątrz i zewnątrz otynkowany. Założony na planie kwadratu. Otwór wejściowy znajduje się w ścianie zachodniej. Więźba dachowa jest wykonana z drewna, dach z pokryciem blaszanym.

Elewacja frontowa jest jednoosiowa z zamkniętym odcinkowo otworem wejściowym pośrodku. Po obu stronach wejścia znajdują się wąskie pseudopilastry. Całość została zwieńczona trójkątnym gzymsowanym szczytem o gładkim tympanonie. W elewacjach bocznych znajdują się ostrołukowo zamknięte otwory okienne.

Drzwi i okna wyposażono w szyby z kolorowego szkła. We wnętrzu znajduje się ceramiczna posadzka. Na tylnej ścianie jest ołtarzyk na którym stoi figura św. Katarzyny i dewocyjne obrazy z początku XX wieku oraz współczesna gipsowa figura Matki Boskiej.

6.6 Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Wilkołaz znajduje się 134 stanowiska archeologiczne wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków i objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków nowożytnych fortalicjom tzw. „okopek”. Są to przede wszystkim ślady pradziejowego osadnictwa bądź pochodzące z tego czasu osady. Odkryto również ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Ostrowie, Rudniku Szlacheckim i Wilkołazie Drugim oraz osadnictwa średniowiecznego w Wilkołazie Poduchownym.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

7.1 Zabytki architektury sakralnej

Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela w Wilkołazie Pierwszym

Kościół parafialny w Wilkołazie znajduje się w dobrym stanie technicznym. Proboszcz wraz z wiernymi parafii w wystarczający sposób dbają o zabezpieczenie obiektu poprzez prowadzenie bieżącej konserwacji i prac remontowych. Ze wszystkich elementów wchodzących w skład zespołu kościoła w Wilkołazie czyli kościoła, drzewostanu i ogrodzenia cmentarza przykościelnego poświęcenia większej uwagi wymaga jedynie ogrodzenie. Znajdują się na nim zawilgocenia oraz zacieki.

Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena w Wilkołazie Dolnym

Kapliczka znajduje się w zadowalającym stanie technicznym.

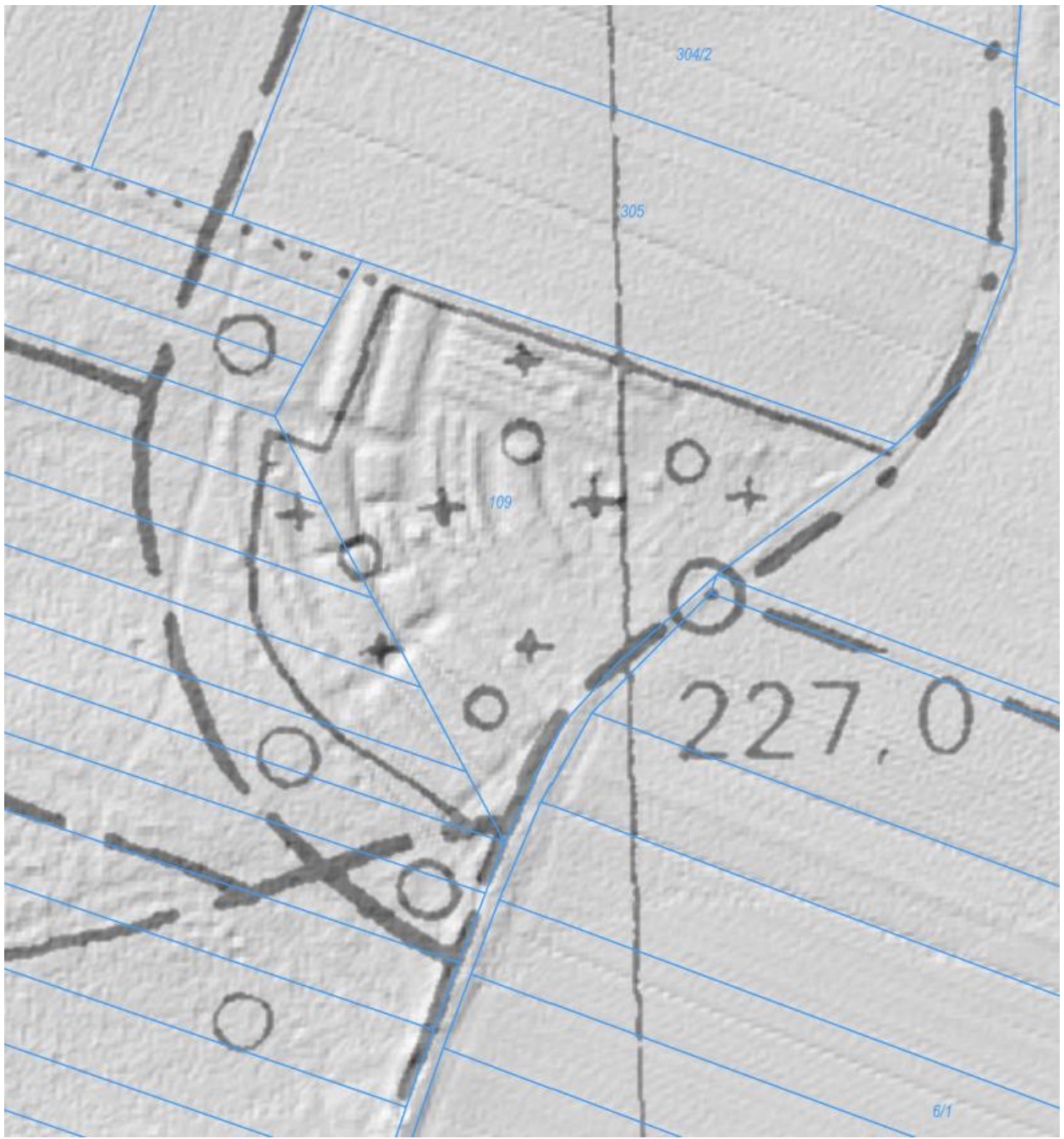
Kapliczka z figurą św. Katarzyny w Wilkołazie Pierwszym

Kapliczka znajduje się w dobrym stanie technicznym. Dobrze utrzymana, pomimo tego, że stoi przy ruchliwej drodze nie występują na niej spowodowane wibracjami pęknięcia. Opieka ze strony mieszkańców zapewnia bieżące prace zabezpieczające.

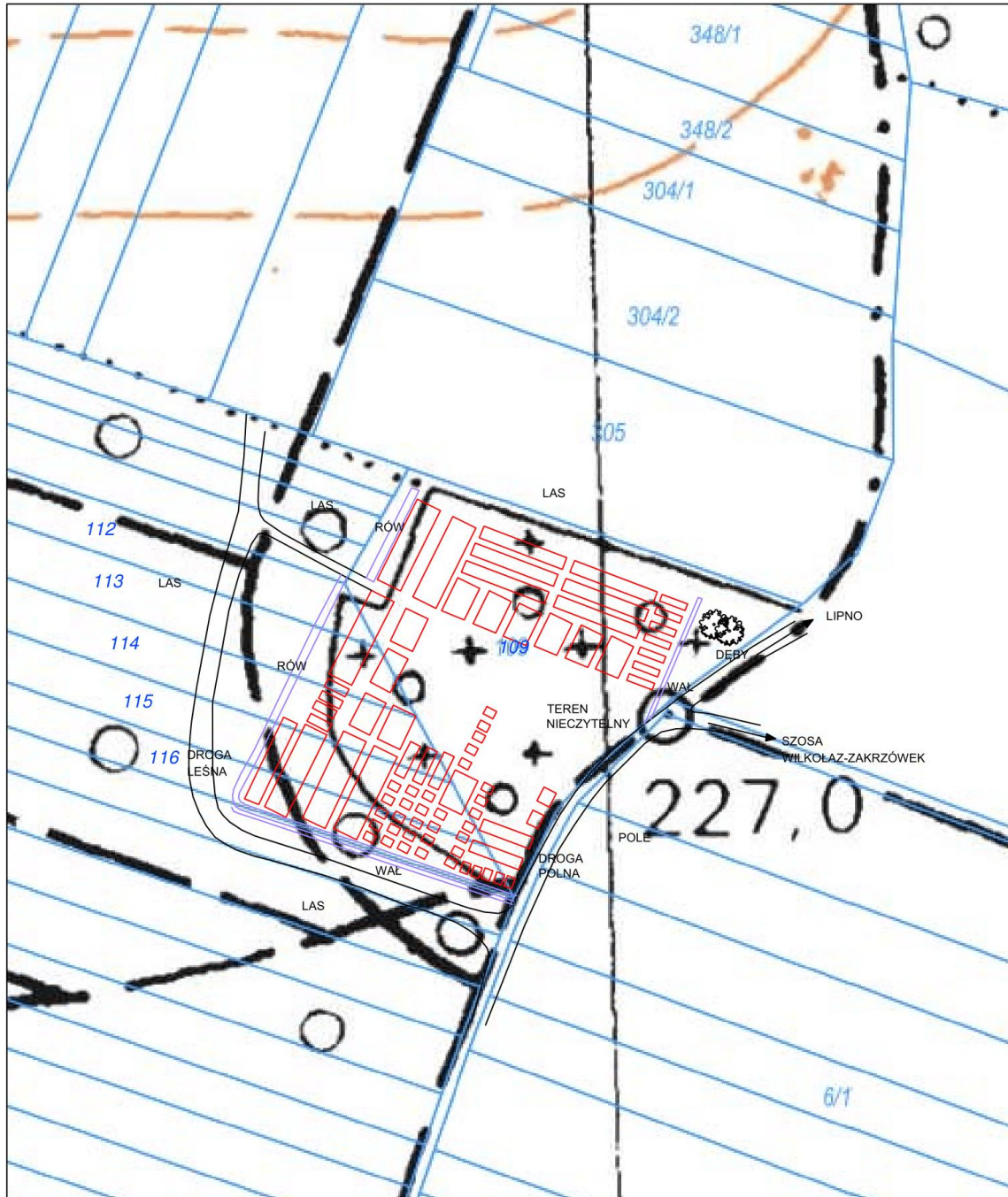
7.2 Cmentarze

Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Wólce Rudnickiej

Cmentarz od strony drogi otoczony jest drewnianym płotem. Od strony lasu brak jakiegokolwiek ogrodzenia. Znajdujący się na jego terenie granitowy monument jest w dobrym stanie. Brak ubytków kamienia oraz pęknięć. Osadzona na nim metalowa tablica z napisem jest czytelna. Większość drewnianych krzyży z dużymi oznakami korozji. Zbiorowe i pojedyncze mogiły w terenie prawie niewidoczne. Obszar objęty ochroną nie obejmuje całości założenia. Część mogił znajduje się na pokrytych lasem działkach po południowo-wschodniej stronie. Rzeczywiste rozlokowanie mogił w terenie jest dobrze widoczne na załączonym podkładzie ISOK (ukształtowanie terenu na podstawie danych ze skaningu lotniczego – geoportal.gov.pl).

CMENTARZ Z I WOJNY ŚWIATOWEJ W WÓLCIE RUDNICKIEJ

PLAN NA PODKŁADZIE MAPY KATASTRALNEJ 1 : 2000 SPORZADZONY NA PODST SZKICU MGR. MAŁGORZATY GMITER Z 25.06.1992 R.

Cmentarz “dawny” bądź “były” w Wilkołazie Pierwszym

Cmentarz nie jest ogrodzony, nie ma żadnych pozostałości po grobach. Teren jest uporządkowany, zieleń zadbana. Obecnie odbywają się tutaj uroczystości patriotyczne oraz uroczyste capstrzyki. Obelisk w którym umieszczona jest tablica pamiątkowa poświęcona pomordowanym przez Niemców 1943 r mieszkańcom Wilkołaza wymaga naprawy..

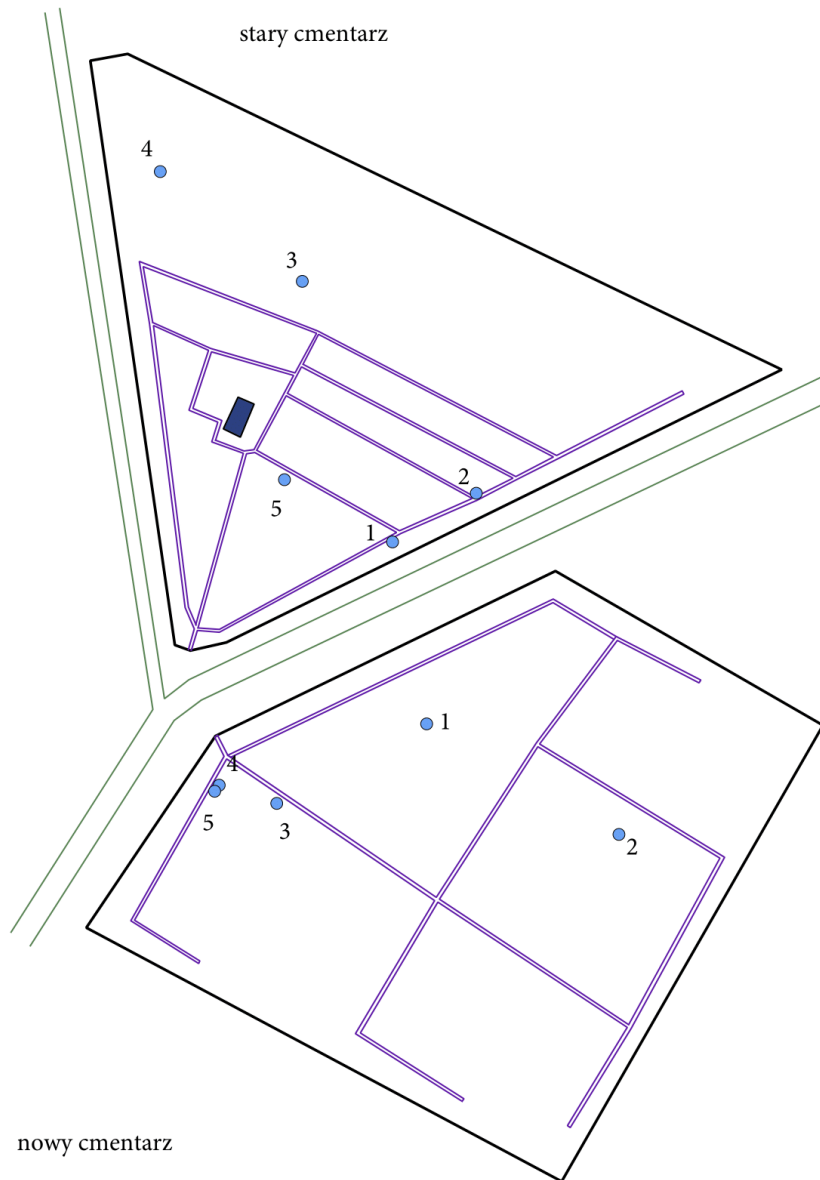
Cmentarz “stary” w Wilkołazie Pierwszym

Cmentarz znajduje się pod nadzorem miejscowej parafii. Jest ogrodzony z czytelnie wytyczonym systemem alejek. Główne alejki są wyłożone kostką brukową. Znajdująca się na cmentarzu kaplica Guzowskich jest w zadowalającym stanie technicznym, jednak ze względu na łuszczącą się farbę wymaga interwencji właściciela. Na zagospodarowanym obszarze cmentarza znajdują się prawie wyłącznie nowoczesne kamienne i betonowe nagrobki powstałe w ostatnim półwieczu. Jedynie w północno wschodniej, obecnie zaniedbanej i zarośniętej chwastami części cmentarza zachowało się kilka tradycyjnych mogił z resztkami krzyży drewnianych i metalowymi, odlewanymi i kutymi krzyżami osadzonymi w ceglanych postumentach. Na całym cmentarzu znajduje się jedynie pięć nagrobków pochodzących z lat 20 i 30 XX wieku, którymi ktoś się opiekuje i w związku z tym mają szansę przetrwać. Pozostałe zabytkowe nagrobki ulegają stopniowej degradacji.

Cmentarz „nowy” w Wilkołazie Pierwszym

Sytuacja tego cmentarza jest analogiczna do „starego”. Obydwa stanowią właściwie jedną funkcjonalną całość przedzieloną drogą publiczną. Na „nowym” cmentarzu znajduje się również zaledwie pięć nagrobków z okresu międzywojennego, w tym jeden dobrze zachowany krzyż drewniany, które mają szansę przetrwać. Należy jednak jak najszybciej podjąć wspólnie z parafią działania mające na celu niszczenie tych ostatnich reliktyw dających świadectwo nieistniejącym już zwyczajom pogrzebowym i kunsztowi rzemieślników. Lokalizację wspomnianych nagrobków przedstawia załączony plan. Zdjęcia na nośniku cyfrowym.

OSTATNIE ZABYTEKOWE NAGROBKI NA CMENTARZU PARAFIALNYM W WILKOŁAZIE

skala 1 : 2000

7.3 Pozostałe zabytki

Dawny budynek urzędu gminy w Wilkołazie Pierwszym

Właścicielem tego budynku jest gmina Wilkołaz a obecnie znajduje się w nim gminna biblioteka publiczna. Budynek znajduje się a bardzo dobrym stanie technicznym. W 2018 r. budynek został poddany gruntownemu remontowi. Wykonano wówczas szereg prac na zewnątrz budynku m.in. wyremontowano elewację, wymieniono pokrycie dachu oraz wymieniono stolarkę okienną. Przeprowadzono również gruntowny remont całego wnętrza budynku obejmujący jego przebudowę i wymianę instalacji. Na piętrze znajduje się pomieszczenie wyposażone w szklane gabloty, po umieszczeniu w nich eksponatów, siedzibę znajdzie tutaj lokalna izba pamięci.

Młyn spalinowy obecnie elektryczny w Wilkołazie Dolnym

Budynek młyna znajduje się w rękach prywatnych. Jest częściowo ogrodzony. W bezpośrednim sąsiedztwie, wprost spod fundamentów wyrastają kilkunastoletnie drzewa. Drzewa nie pozwalają również na pełne odczytanie bryły budynku. Dach wydaje się dobrze zachowany, pokryty blachą. Na elewacjach zniszczony tynk z licznymi ubytkami. Budynek wymaga podjęcia natychmiastowych działań.

Mogiła z I wojny światowej w Ostrowie

Stan zachowania mogiły jest dobry. Granitowa płyta bez ubytków i pęknięć. Napis na płycie jest wyraźny i czytelny. Metalowy krzyż jest kompletny, bez oznak korozji. Mogiła jest otoczona wysokimi tujami.

Budynek dworca kolejowego w Zdrapach

Budynek dworca znajduje się w dobrym stanie technicznym i jest jednym z najlepiej zachowanych dworców wybudowanych w stylu narodowym na Lubelszczyźnie. Jego właścicielem jest PKP i obecnie jest nieczynny.

7.4 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z obowiązującym prawem wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Nieruchome zabytki archeologiczne, określane mianem stanowisk archeologicznych są bardzo ważnym elementem dziedzictwa kulturowego gminy Wilkołaz. Stanowią one podstawę wiedzy o najdawniejszych, sięgających czasów przedhistorycznych dziejach terenu gminy. Pozyskany w trakcie badań archeologicznych

materiał umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej i duchowej dawnych mieszkańców regionu.

Podstawowym źródłem wiedzy o stanowiskach archeologicznych ujętych w GEZ są rezultaty ich rozpoznania uzyskane metodą badań powierzchniowych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Wyniki tych badań często stanowią jedyną dokumentację faktów osadniczych (osady, ślady osadnicze, dawne pracownie itd.). Badania powierzchniowe nierzadko pozwalają zweryfikować, uszczegółwić lub uzupełnić informacje pozyskane ze źródeł historycznych. Należy przy tym podkreślić, że zasięgi stanowisk archeologicznych ustalone przez archeologów podczas badań powierzchniowych mogą niedokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa w warstwach ziemnych. Dlatego należy traktować je umownie. Ewidencja archeologiczna prowadzona w ramach wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków nie jest zbiorem zamkniętym. Należy przepuszczać, że w wyniku prowadzonych w przyszłości różnorodnych robót ziemnych (w tym głównie budowlanych), odkryć przypadkowych czy też badań archeologicznych uda się odkryć kolejne ślady dawnego osadnictwa. Dlatego też należy kontynuować na terenie gminy Wilkołaz badania powierzchniowe. Szczególny nacisk należy położyć na weryfikację zaewidencjonowanych i szczególnie cennych z punktu widzenia nauki i / lub zagrożonych zniszczeniem stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy.

W zakresie działań dotyczących ochrony dziedzictwa archeologicznego, niezbędne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych figurujących w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w wydawanych przez gminę warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych objętych ochroną zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy prawo budowlane /Dz.U. z 2017 poz. 1332, t. j./ przed wydaniem pozwolenia na budowę obiektów budowlanych wymagane jest aby właściwy organ uzgodnił planowane inwestycje z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W szczególności dotyczyć to winno planowanych robót budowlanych, którym towarzyszą prace ziemne. Do obowiązków gminy należy min. przestrzeganie i doprowadzanie do respektowania przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Jak wspomniano wyżej na terenie gminy Wilkołaz zarejestrowano dotychczas 134 stanowiska archeologiczne.

Szczególne miejsce wśród zabytków archeologicznych gminy Wilkołaz zajmuje nowożytny fortalicjum „Okopek”. Relikty obiektu są usytuowane na podwyższeniu terenu, z jednej strony otoczone wąwozem. Jedynym widocznym jego śladem są ślady nasypu ziemnego na południowym zboczu wąwozu. Teren jest porośnięty drzewami, krzewami oraz wysoką trawą. Na szczycie wzgórza znajduje się tablica informująca o zabytkowym charakterze tego miejsca. Jako forma terenowa wydaje się nie być zagrożony.

7.5 Analiza szans i zagrożeń

Mocne strony:

- lokalny charakter obiektów zabytkowych mający szansę wpłynąć na świadomość wagi poszczególnych obiektów wśród mieszkańców; kapliczki i miejsca pamięci narodowej funkcjonują w lokalnej świadomości jako miejsca istotne dla kultury i historii lokalnej;
- dobry stan większości zabytków dzięki opiece mieszkańców;
- liczne zaewidencjonowane stanowiska archeologiczne;
- bogata historia regionu;
- malownicze położenie wraz z dobrym skomunikowaniem kolejowym i drogowym z głównymi miastami regionu sprzyja wykorzystaniu istniejących szlaków rowerowych

Słabe strony:

- stosunkowo mała ilość zabytków architektury zlokalizowanych na terenie gminy;
- niewystarczająco przebadane i udokumentowane stanowiska archeologiczne;
- niewykorzystany potencjał zabytków techniki;
- słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna;

Szanse:

- „żywy” i lokalny charakter obiektów dziedzictwa kulturowego, stwarzający szansę na dalsze wsparcie i utrzymywanie ich w dobrym stanie przez mieszkańców;
- rozszerzenie współpracy z sąsiadującymi z Wilkołazem gminami w zakresie promowania turystyki i ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wypromowanie lokalnych atrakcji turystycznych w oparciu o tradycyjne rękodzieło oraz produkty kulinarne;
- przeprowadzenie badań archeologicznych wybranych stanowisk z terenu gminy;

Zagrożenia:

- brak świadomości co do zabytkowego charakteru kapliczek, co może powodować przeprowadzenie nieprzemyślanych napraw i remontów skutkujących zniszczeniem zabytkowej substancji
- całkowity brak świadomości co do ponadczasowej wagi zabytkowych, pozbawionych opieki nagrobków na cmentarzach w miejscowości
- nielegalne poszukiwania zabytków archeologicznych
- niezgłaszanie dokonania przypadkowych odkryć zabytków archeologicznych
- erozja i niszczenie stanowisk archeologicznych podczas realizacji inwestycji budowlanych oraz przez inwazyjną gospodarkę rolną.

8. Założenia programowe

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa, iż opracowanie programu opieki nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania przestrzennego kraju,
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanów ich zachowania,
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Działania dotyczące obiektów zabytkowych i stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską znajdujących się w rejestrze zabytków, wymagają uzyskania pozwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i winny być realizowane przy

uwzględnieniu odrębnych przepisów z zakresu ochrony zabytków, zaś prace budowlane przy obiektach zabytkowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków wymagają uzyskania opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

Celem strategicznym Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest intensyfikacja ochrony i opieki nad zasobem dziedzictwa kulturowego oraz promocja Gminy Wilkołaz

Należy pamiętać, że są to działania wieloletnie i muszą być dostosowane do możliwości finansowych Gminy. Priorytety określone w Programie nie są nakazem, stanowią propozycje, które będą realizowane z inicjatywy władz gminnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami pełni funkcję promocyjną i informacyjną, jest również raportem o stanie dziedzictwa kulturowego w Gminie oraz wskazuje działania zmierzające do jego poprawy. Realizacja zdefiniowanych i wytyczonych celów w tym zakresie powinna pomóc Gminie Wilkołaz w zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Działania te powinny być realizowane zgodnie z hierarchią i kontrolowane na każdym etapie.

Priorytet I:

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

- Monitorowanie stanu zachowania zabytków i doprowadzenie do poprawy ich stanu technicznego.

Zadania:

- Systematyczne pozyskiwanie informacji od właścicieli obiektów wpisanych do GEZ o zapotrzebowaniu na prace remontowe,
- wytypowanie najbardziej zagrożonych obiektów do których niewątpliwie należy młyn w Wilkołazie Dolnym oraz cmentarze „nowy” i „stary” w Wilkołazie Pierwszym,
- podjęcie działań mających na celu przejęcie przez gminę, lub lokalne stowarzyszenia i zagospodarowanie na cele publiczne młyna w Wilkołazie Dolnym,
- wyraźne ogrodzenie cmentarza z I Wojny Światowej w Wólce Rudnickiej, systematyczne czyszczenie terenu cmentarza ze zbędnych krzewów oraz wykonanie prac pielęgnacyjnych w odniesieniu do porastających go drzew, wykonanie nowych nasadzeń, wykonanie nowych oznaczeń ścieżki rowerowej,
- systematyczna pielęgnacja zieleni wokół mogiły z I wojny światowej w Ostrowie
- inwentaryzacja najstarszych nagrobków na „starym” i „nowym” cmentarzu w Wilkołazie Pierwszym i objęcie ich opieką przez parafię i gminę, aby podnieść świadomość mieszkańców dotyczącą wartości historycznych,

zabytkowych pomników oraz wykonanie remontu elewacji kaplicy Guzowskich,

- przeprowadzenie remontu obelisku z tablicą poświęconą zamordowanym przez Niemców mieszkańców Wilkołaza w 1943 r. na cmentarzu „dawnym” w Wilkołazie Pierwszym,
- sprawowanie opieki nad objętymi ochroną miejscami pamięci,
- nie dopuszczanie do degradacji terenu w miejscu po fortalicjum w Zalesiu,
- monitorowanie stanu budynku dawnego dworca kolejowego w Zdrapach oraz współpraca z PKP w kwestii pozyskania środków zewnętrznych na jego rewaloryzację,
- zaprojektowanie i udostępnienie śladu gps wraz mapą szlaków rowerowych na stronie internetowej gminy.

Priorytet II:

Rozszerzanie zasobu i zmiany w zakresie ochrony zabytków w Gminie Wilkołaz

Kierunki działania:

- Rozszerzanie Gminnej Ewidencji Zabytków oraz jej aktualizacja.

Zadania:

- Ponowne wykonanie pomiarów geodezyjnych cmentarza wojennego w Wólce Rudnickiej w celu dokładnego ustalenia jego zasięgu, wnioskowanie do wojewody o przyznanie funduszy na wykup obszarów zajętych przez cmentarz, a znajdujących się obecnie poza działką objętą ochroną przez wpis do rejestru zabytków, poszerzenie obszaru ochrony, ponowne wytyczenie zatartych w terenie mogił na podstawie istniejących planów oraz narzędzi jak dane cyfrowe LAS,
- uwzględnienie zagadnień związanych z ochroną zabytków w Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Wilkołaz
- współpraca z placówkami naukowymi regionu w celu kontynuowania archeologicznych badań powierzchniowych
- uwzględnianie w działaniach inwestycyjnych realizowanych przez gminę prawidłowego zagospodarowania otoczenia obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.

Priorytet III:

Promocja zasobu dziedzictwa kulturowego Gminy Wilkołaz

Kierunki działania:

- Udostępnienie informacji dotyczących dziedzictwa kulturowego,

- badanie źródeł i opracowanie publikacji dotyczących historii gminy.

Zadania:

- Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na stronie internetowej Urzędu Gminy Wilkołaz,
- prowadzenie badań nad historią gminy oraz jej dziedzictwem kulturowym i historycznym,
- upowszechnianie wśród mieszkańców postaci związanych z ziemią wilkołaską ,
- popularyzacja dawnego rzemiosła poprzez organizację różnego rodzaju warsztatów i pokazów (np. warsztatów garncarskich, bednarskich, wikliniarskich, pszczelarskich),
- opracowanie koncepcji nowych szlaków turystycznych w oparciu o zasoby Gminnej Ewidencji Zabytków oraz ich odpowiednie oznakowanie na mapach oraz w terenie,
- wykreowanie marki regionalnych produktów w zakresie produkcji żywności poprzez promocję tradycyjnych potraw np. barszczu wilkołaskiego, serów podpuszczkowych i chleba wilkołaskiego,
- uruchomienie izby pamięci w dawnym budynku urzędu gminy w Wilkołazie Pierwszym,
- upamiętnienie postaci Bronisława Rachwała, „cichociemnego” urodzonego w Wilkołazie poprzez budowę symbolicznego pomnika na jednym z cmentarzy .

9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Władze samorządowe mają do dyspozycji liczne instrumenty oddziaływania na realizację GPONZ. Należą do nich finansowe wspieranie określonych przedsięwzięć, sporządzanie miejscowych planów przestrzennego zagospodarowania, inspirowanie działań niezależnych podmiotów, wspieranie powstawania lokalnych stowarzyszeń, informowanie środowisk, opinii publicznej, władz państwowych itp. o swoich zamiarach i wpływanie na regionalną politykę kulturalną.

Zadania określone w Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wilkołaz będą realizowane w wyniku podjęcia następujących działań:

- współpraca władz gminy z wojewódzkim konserwatorem zabytków, parafiami,

organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami obiektów zabytkowych;

- realizacja projektów i programów miejscowych;
- działania promocyjne, np. rozpowszechnianie wiedzy na temat zachowanych zabytków, promowanie postaw obywatelskich na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, publikacja nowych folderów turystycznych oraz opracowań naukowych, których tematykę stanowiłyby historia i dziedzictwo kulturowe gminy Wilkołaz, współpraca międzyregionalna i międzynarodowa;
- działania edukacyjne, np. w formie organizowania corocznego porządkowania zachowanych na terenie gminy cmentarzy i miejsc pamięci z aktywnym udziałem dzieci i młodzieży z okolicznych szkół, w tym prowadzenie zajęć, wykładów dotyczących historii „małej ojczyzny”
- publikacja informacji o aktualnym stanie zabytków oraz ewentualnych zagrożeniach w lokalnych mediach;
- działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Zasady finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami określa rozdział 7 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na właścicielu (posiadaczu) obiektu zabytkowego – osobie prawnej lub fizycznej, posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, będącej właścicielem zabytku, opieka nad zabytkiem stanowi jego zadanie własne.

Na wniosek właściciela (j.s.t. czy osoby prawnej i fizycznej) może być udzielona dotacja celowa.

Finansowanie może pochodzić z różnych źródeł: krajowych i zagranicznych:

1. Środki własne budżetowe gminy na realizację zadań własnych;
2. Środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
3. Środki Narodowego Instytutu Dziedzictwa
4. Środki Wojewody Lubelskiego (pozostające w dyspozycji Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków);
5. Dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
6. Środki Unii Europejskiej;

7. Dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
8. Dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
9. Środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli;
10. Środki prywatne;
11. Dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
12. Składki i zbiórki publiczne finansowane ze środków ludności;
13. Inne środki przewidziane prawem.

11. Bibliografia

Źródła:

Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie, Karty cmentarzy oraz karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa.

Opracowania:

1. <https://wilkołaz.kuria.lublin.pl/historia.html> - dostęp 3.06. 2019 r.
2. Marcin Dąbrowski: *Cmentarze wojenne z lat I wojny światowej w dawnym województwie Lubelskim*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004
3. Ryszard Maleszyk, *Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej na Lubelszczyźnie* [w:] *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia Tom 52/53* (1998)
4. Ks. Marek Zachajkiewicz, *Parafia Wilkołaz* [w:] *Regionalista*, nr. 6/ 1996
5. M. Zachajkiewicz, *Diecezja Lubelska. Informator historyczny i administracyjny*, Lublin 1974
6. Irena Kutyłowska, „*Okopek*” w *Zalesiu woj. lubelskie – fortalicjum z XVII wieku*” [w] *Archeologia Polski Środkowowschodniej 1997 t.II*
7. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilko%C5%82az> - dostęp 4.06.2019 r.
8. A. Janczarek, Z. Marzec, R. Skrok, *Gmina Wilkołaz*, Kraków 2014
9. https://pl.wikipedia.org/wiki/Linia_kolejowa_nr_68 - dostęp 4.06.2019
10. Stanisław Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863-1864; na podstawie materiałów drukowanych i rękopiśmiennych Muzeum Narodowego w Rapperswilu*, Rapperswil 1913
11. *Relacja Lucjana Ronduda „Lutka”* [w:] *Zaporczycy. Relacje. Tom IV*, pod red. E. Kurek, Lublin 2011,

12. W. Ćwik, J. Reder: *Lubelszczyzna, dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*. Lublin 1977
13. Jadwiga Czerepińska, Jacek Studziński, *Studium Wartości Kulturowych i uwarunkowań konserwatorskich gminy Wilkołaz*. Lublin 1999
14. *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 oraz Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*
15. *Krajowy program ochrony zabytków I opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*, Warszawa 2017
16. *Strategia Rozwoju Gminy Wilkołaz na lata 2015-2022*
17. *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* red. G. Gorzelak, Lublin 2014
18. *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wilkołaz*
19. *Plan Zagospodarowania przestrzennego gminy Wilkołaz*